

Саско Олена Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, вул. Винниченка, 30, м. Луцьк, 43021, тел.: +38 0509201541; e-mail: Olena_Sasko@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3919-2233>

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питань ефективності звільнення від кримінальної відповідальності із застосування примусових заходів виховного характеру як можливість виправлення неповнолітньої особи без застосування покарання.

Примусові заходи виховного характеру не є покаранням, яке істотно відрізняється від них своєю суворістю. У своїй основі це заходи виховання, переконання, соціальної підтримки й контролю. Разом з тим, такі заходи пов'язані з певними обмеженнями для особи, якій вони призначені. Вони є мірою державного примусу, що застосовується незалежно від бажання винного.

У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього наступні примусові заходи виховного характеру: застереження; обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків та направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

Однак, ця система покарань не є досконалою. Вона обумовлює безліч суперечностей і запитань щодо їх доцільності, ефективності та можливості застосування.

При дослідженні проблеми звільнення неповнолітніх осіб від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів виховного характеру, виявлено, що такий захід як застереження не спричиняє суттєвих правообмежень після його застосування. Тому ми пропонуємо застереження призначати одночасно з іншими видами заходів виховного характеру.

Передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання доречно також виключити з переліку примусових заходів виховного характеру, адже сімейним законодавством на батьків вже покладено обов'язок здійснювати догляд та виховання своїх дітей. Тому, застосування цього заходу є недоречним, оскільки із закінченням строку цього заходу батьки не позбавляються обов'язку здійснювати нагляд та контроль за своїми дітьми.

Ключові слова: заходи виховного характеру, неповнолітні, застереження, обмеження дозвілля, спеціальна навчально-виховна установа.

Sasko Olena Ivanivna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Procedure of Lesya Ukrainka Eastern European National University, Vynnychenko Str., 30, Lutsk, 43021, tel.: +38 0509201541; E-mail: Olena_Sasko@ukr.net <https://orcid.org/0000-0003-3919-2233>

CONTROVERSIAL ASPECTS OF THE EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF COMPULSORY EDUCATIONAL MEASURES

Abstract. The article is devoted to the study of effectiveness of exemption from criminal liability with implementation of compulsory educational measures as possibility of correction of minor without application of punishment.

The compulsory educational measures are not punishment that differs significantly in its severity. Basically, these are the measures of education, persuasion, social support and control. However, such measures are connected with certain restrictions for the person to whom they are assigned. They are a measure of state coercion that is applied regardless of the wish of guilty person.

In this case, the court applies the following compulsory educational measures to minor: warning; restriction on leisure and setting specific requirements for behavior of minor; placement of minor under supervision of parents or persons replacing them, or under supervision of pedagogical or work collective with their consent, as well as individual citizens at their request; imposition on minor, who has reached the age of fifteen and has property, funds or earnings, of the obligation to compensate for property losses caused and sending the minor to a special educational institution for children and adolescents until his correction, but for a period not exceeding three years.

However, this system of punishments is not perfect. It causes a lot of contradictions and questions on their appropriateness, effectiveness and applicability.

When studying the problem of exemption of minors from criminal liability with implementation of educational measures, it was found that such a measure as a warning does not cause significant restriction of rights after its implementation. Therefore, we suggest that warnings should be applied simultaneously with other types of educational measures.

The placement of minor under supervision of parents or persons replacing them, or under supervision of pedagogical or work collective with their consent, as well as individual citizens at their request should also be excluded from the list of compulsory educational measures, because family law already imposes on parents the duty to care for and educate their children. Therefore, the implementation of this measure is inappropriate, because after expiration of this measure, parents are not deprived of the obligation to supervise and control their children.

Keywords: educational measures, minors, warning, restriction on leisure, special educational institution.

Постановка питання в загальному вигляді. Проблема злочинності неповнолітніх постійно привертає до себе особливу увагу вчених і практиків. Тому, однією з найважливіших задач вітчизняної юридичної науки є розробка правових заходів і створення юридичного поля, що визначало б якість і ефективність протидії злочинності неповнолітніх. У зв'язку з цим примусові заходи виховного характеру, застосовувані до неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечне діяння, в сучасних умовах є необхідною складовою системи заходів протидії злочинності неповнолітніх.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що важливим напрямком кримінально-правової політики України є не тільки розробка ефективних заходів боротьби та запобігання злочинів серед неповнолітніх, а також вдосконалення примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемі примусових заходів виховного характеру приділяється помітна увага у юридичній літературі. Зокрема, дану проблему досліджували такі науковці як: А. В. Андрушко, Д. В. Бараненко, В. М. Бурдін, І. О. Кобзар, Л. М. Кривоченко, В. Ф. Мороз, А. А. Музика, В. Ф. Пирожков, А. І. Чернишов, О. О. Ямкова та інші. Водночас окремі аспекти проблеми примусових заходів виховного характеру залишаються недостатньо дослідженими.

Загальна мета даної статті полягає у дослідженні застосування примусові заходи виховного характеру щодо неповнолітніх, зокрема, спірних питань ефективності призначення таких заходів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих резуль-

татів дослідження. Стрімкий і прогресивний розвиток суспільства, а також, в певній мірі, і зміна менталітету змушують науковців по-новому оцінити кожен примусовий захід виховного характеру та перевірити їх на відповідність положенням вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актів з питань здійснення правосуддя по відношенню до неповнолітніх осіб.

Необхідність виділення спеціальних норм стосовно кримінальної відповідальності неповнолітніх обумовлена принципами справедливості, гуманізму, економії заходів кримінальної репресії. Керуючись даними принципами, законодавець сконструював норму, в якій запропонував перелік примусових заходів виховного характеру, які можуть бути застосовані до неповнолітнього в якості звільнення від покарання. Справді, гуманною альтернативою кримінальній відповідальності та покаранню неповнолітнього є система примусових заходів виховного характеру, яка передбачена КК України, а саме: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передавання неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років [1, с.118]. У своїй основі це заходи виховання, переконання, соціальної підтримки й контролю. Разом з тим, такі заходи пов'язані з певними обмеженнями для

особи, якій вони призначені. Вони є мірою державного примусу, що застосовується незалежно від бажання винного [2, с. 29].

Однак, ця система покарань не є досконалою. Вона обумовлює безліч суперечностей і запитань щодо їх доцільності, ефективності та можливості застосування.

Найбільш м'яким примусовим заходом виховного впливу є застереження. Застереження неповнолітнього як примусовий захід виховного впливу має включати роз'яснення шкоди, заподіяної діянням, і наслідків повторного вчинення злочинів.

Крім того, роз'яснюються наслідки невиконання застосованих до нього виховних заходів, що можуть бути скасовані з настанням кримінальної відповідальності. Необхідність такого роз'яснення випливає з ч. 3 ст. 97 КК України. Застереження має також включати осуд дій неповнолітнього при вчиненні правопорушення, а за необхідності – й осуд його поведінки в більш широкому плані, коли мова йде про аморальну поведінку, не заборонену нормами права.

Цей захід засновано на законодавчому моральному впливі і має своєю метою утримати підлітків від вчинення нових злочинів [3, с.97]. Застосування даного виду виховного заходу до неповнолітніх осіб з ознаками вікової осудності є недостатньо ефективним для досягнення поставленої мети. Неповнолітнім особам, які мають відставання у психічному розвитку, які навіть не обумовлені психічними розладами, важко усвідомити суспільну небезпеку деяких діянь після одного застереження. Для усунення відставання у розвитку, яке не обумовлено психічними розладами, необхідний комплекс педагогічних заходів, за допомогою яких можна усунути прогалину у психічному розвитку, що зни-

жує ймовірність рецидиву скоєння злочину з боку неповнолітнього. Тому не доцільно застосовувати до осіб з віковою осудністю зазначений вид примусового заходу виховного характеру.

Крім того, науковці вважають, що під час застосування цього примусового заходу виховного характеру неповнолітній не відчуває жодних додаткових негативних наслідків, окрім впливу від судового процесу [4, с.49]. На нашу думку, застереження не спричиняє жодних право обмежень після його застосування, а отже, не здійснює ефективний вплив на неповнолітнього. Враховуючи те, що застосування зазначеного заходу виховного впливу має разовий характер, для більшої ефективності його доцільно сполучати з іншими заходами виховного характеру.

Наступним видом заходів виховного характеру є обмеження дозвілля. У п. 6 постанови № 2 від 15 травня 2006 р. Пленум Верховного Суду України роз'яснюється, що під обмеженням дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього слід розуміти: обмеження перебування поза домівкою в певний час доби; заборону відвідувати певні місця, змінювати без згоди органу, який здійснює за ним нагляд, місце проживання, навчання чи роботи, виїжджати в іншу місцевість; покладення обов'язку продовжити навчання, пройти курс лікування (за наявності хворобливого потягу до спиртного або в разі вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів); тощо [5]. Відповідно до чинного кримінального законодавства суд може обмежити дозвілля неповнолітнього правопорушника, установити особливі вимоги до його поведінки. Зокрема, що передбачається заборона на відвідування визначених місць, використання визначених форм дозвілля, у тому числі пов'язаних

з керуванням механічним транспортним засобом, обмеження перебування поза домівкою після визначеного часу доби, виїзд в інші місцевості без відповідного дозволу. Неповнолітньому також може бути висунута вимога повернутися до закладу освіти або працевлаштуватися.

Можуть бути встановлені й інші обмеження щодо поведінки неповнолітнього, не зазначені в законі, однак ці обмеження неприпустимо перетворювати із заходу виховного впливу на міру покарання, наприклад у вигляді домашнього арешту чи позбавлення неповнолітнього можливості звичайного спілкування зі своїми однолітками. У той же час додаткові, крім зазначених у законі, конкретні заходи не повинні містити таких рекомендацій, як, наприклад, вимоги не пропускати уроків у школі чи не спізнюватися на роботу, а також пройти курс лікування (за наявності хворобливого потягу до спиртного або в разі вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів); тощо.

Відповідно до ч. 3 ст. 105 КК України суд у кожному випадку встановлює конкретний строк, протягом якого органи, що здійснюють контроль та нагляд за поведінкою неповнолітнього, повинні пред'являти особливі вимоги щодо неї, а неповнолітній зобов'язаний їх дотримувати. З урахуванням даних про особу неповнолітнього та характеру вчиненого ним злочину чи суспільно небезпечного діяння суд визначає, які види дозвілля слід обмежити, а які – заборонити, або які обов'язки покласти на неповнолітнього і на який саме строк. Тривалість останнього має бути достатньою для виправлення неповнолітнього. На практиці обмеження дозвілля чи інші особливі вимоги щодо поведінки неповнолітнього можуть установлюватися на декілька місяців, що пов'язано, наприклад, із

необхідністю пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, позбутися інших шкідливих для здоров'я звичок або закінчити навчання в школі, одержати професійні навички та працевлаштуватися (іноді – і на певний період після цього) [5].

Варто зазначити, що вказаний вище перелік є орієнтовним та не є вичерпним. При застосуванні даного заходу виховного характеру, обмежує ті різновиди дозвілля, які сприяли або створювали умови для вчинення злочину, і встановлює такі вимоги до поведінки, які можуть плинати на перевиховання неповнолітнього або ж іншим чином унеможлиблюватимуть подальше вчинення ним правопорушень.

На нашу думку, даний захід є найбільш оптимальним із запропонованих примусових заходів. Обмеження дозвілля дозволяє відгородити неповнолітнього злочинця від відвідування певних місць та спілкування з особами, які можуть схилити неповнолітнього до вчинення нових злочинів. Встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього дає змогу утримати його від подальшого вживання наркотичних та психотропних речовин, повернути неповнолітню особу до нормального способу життя, сприяє позбавленню від алкогольної та ігрової залежності. Даний захід надає суду можливості в повній мірі досягти мети кримінально-правового впливу на неповнолітніх. Неповнолітня особа, яка вчинила суспільне небезпечне діяння невеликої тяжкості нестиме в певному сенсі кару, так як його поведінка буде обмежена, що сприятиме виправленню засудженого, а обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки допоможе правоохоронним органам у запобіганні вчиненню нових злочинів як безпосередньо засудженим, так

і іншими особами з його найближчого оточення.

Цей вид заходу застосовується, якщо є необхідність захистити неповнолітнього від негативного впливу друзів, дорослих. У цьому разі обмеження має прояв у встановленні днів і годин, протягом яких підліток повинен знаходитися дома, або коли не може відвідувати громадського місця. Встановлюються перелік дій, які не може робити неповнолітній. Наприклад, заборона використовувати певні транспортні засоби, знаходитись у певних місцях тощо. Такий захід спрямований на утримання дитини від середовища, яке сприяє девіантній та деліквідній поведінці, тобто такий захід може сприяти попередженню вчинення нового злочину, проте не може у повному обсязі допомогти неповнолітній особі подолати прогалини у психічному розвитку. Неповнолітні з ознаками вікової осудності потребують не тільки заходів з виховним впливом, але також таких, що мають освітній характер. Тому доцільно до таких неповнолітніх застосовувати обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, проте таке обмеження необхідно поєднувати з обов'язковим встановленням особливих вимог до поведінки, які повинні мати педагогічний вплив (наприклад, встановити обов'язок продовжити навчання). Тому, ми вважаємо, що такий примусовий захід виховного характеру є доцільним та ефективним у тому випадку, якщо над неповнолітніми буде встановлений повний контроль з боку уповноважених органів.

Вважаємо, що труднощі у практиці застосування примусових заходів виховного характеру виникають через відсутність ефективного забезпечення виконання таких заходів. Так, передача неповнолітнього під нагляд батьків

чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання, як примусовий захід виховного характеру найчастіше застосовується судом. Це зумовлено тим, що суди за можливості намагаються залишити дитину в сім'ї.

Передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, допускається лише за наявності даних про їхню здатність забезпечити виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою. Під особами, які замінюють батьків, слід розуміти усиновлювачів, опікунів і піклувальників. Іншим громадянам неповнолітній може бути переданий під нагляд лише на їх прохання. Передача неповнолітнього під нагляд педагогічного чи трудового колективу можлива тільки за згодою цього колективу. Окремі громадяни, яким неповнолітній за рішенням суду переданий під нагляд, зобов'язані здійснювати виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою.

Вирішуючи питання про передачу неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, або окремих громадян, суд має виходити з даних, що позитивно їх характеризують. Недопустимо передавати неповнолітнього під нагляд батькові або матері, які позбавлені батьківських прав, а також батькам чи іншим особам, які через свою поведінку не здатні позитивно впливати на нього. Неповнолітній може бути переданий під нагляд педагогічного колективу навчального закладу тільки за місцем навчання, трудового колективу — за місцем роботи за умови, що цей колектив спроможний здійснювати належний контроль за поведінкою неповнолітнього та позитивно впливати на його виховання.

Однак, передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замі-

няють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу є малоефективним заходом виховного характеру. На сьогоднішній день, діти дедалі частіше виходять з-під контролю батьків, а роль педагогічних та трудових колективів, як суб'єктів виховного процесу, суттєво знизилась. Варто зазначити, що в Україні суттєво зросла кількість безпритульних дітей, які не відвідують навчальні заклади, рівень залучення до праці неповнолітніх осіб є низьким. На нашу думку, варто виключити батьків чи осіб, які їх замінюють із переліку тих, кому можуть передаватися неповнолітні під нагляд. Оскільки це є малоефективним заходом виховного характеру. Адже сімейним законодавством на батьків чи осіб, що їх замінюють вже покладено обов'язок здійснювати догляд і виховання своїх дітей. Передача неповнолітнього під нагляд батьків, як примусовий захід виховного характеру, видається недоцільною, оскільки зі закінченням строку застосування цього заходу батьки не позбавляються обов'язку здійснювати контроль та нагляд за своїми дітьми.

Істотним примусовим заходом виховного впливу є покладання обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду. Цей обов'язок покладається на неповнолітнього правопорушника з урахуванням його майнового становища і наявності в нього відповідних трудових навичок. Такий захід може застосовуватись лише до неповнолітнього, який досяг 15 років, має майно або доходи і не потребує застосування іншого примусового заходу виховного характеру.

Фінансове покарання та компенсація завданої шкоди є одними з запропонованого Мінімальними стандартними правилами Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя по відношенню до неповнолітніх («Пекінських правилах») широкого комплексу захо-

дів впливу, які пропонується застосувати з метою забезпечення більшої гнучкості і щоб уникнути, по можливості, ув'язнення неповнолітніх в виправних установах [6].

ЦК України в ст. 1179 передбачає можливість відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою батьками, за умови, якщо неповнолітній немає майна, якого б вистачало для того, щоб у повному обсязі відшкодувати шкоду [7, с. 667]. Цивільне законодавство надає можливість батькам, особам які їх замінюють, або закладу, який за законом здійснює щодо неповнолітнього функції піклувальника відшкодувати завдану неповнолітнім шкоду в частці, якої не вистачає. Таким чином, залишається незрозумілим, чи передбачена така можливість кримінальним законодавством, адже у ст. 105 КК України не обумовлено, що майна, яке знаходиться у володінні неповнолітнього, повинно вистачати для відшкодування шкоди у повному обсязі.

Оскільки обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду покладається з урахуванням не тільки майнового становища неповнолітнього, а й наявності в нього відповідних трудових навичок, суд може зобов'язати підлітка своєю працею відшкодувати заподіяні матеріальні збитки, тобто в цьому випадку неповнолітній не повинен удаватись до допомоги інших осіб. Майнове становище неповнолітнього має визначатись його заробітною платою, одержуваною за постійну чи тимчасову роботу, а також стипендією, пенсією тощо. Тому даний примусовий захід виховного характеру дієвий лише в тому випадку, якщо неповнолітня особа має особистий дохід, кошти і може самостійно відшкодувати завдані нею збитки.

Найбільш суворим заходом виховного характеру, який може бути

застосований до неповнолітнього, є направлення його до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

На нашу думку, даний примусовий захід не в повній мірі може відповідати змісту мети, з якою неповнолітній звільняється від покарання. Суть звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням заходу виховного характеру полягає у наданні судом можливості виправитися власними силами, самостійно зробити висновок щодо злочинності своєї поведінки та обсягу тієї шкоди, яку було завдано неправомірними діями. Саме з цією метою неповнолітній злочинець звільняється від необхідності перебування у виправних установах. Звичайно, заклади, означені в п. 5 ч. 2 ст. 105 КК України, не відносяться до установ кримінально-виконавчої служби, а є одиницями, що входять до системи Міністерства освіти та науки України, а умови перебування в них неповнолітніх злочинців в повній мірі відповідають вимогам, викладеним у Мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй, хоча в п.19 зазначено, що поміщення неповнолітнього в будь-яку виправну установу завжди повинно бути крайнім заходом, що застосовується протягом мінімально необхідного строку.

До спеціальних навчально-виховних установ, передбачених п.5 ч.1 ст.105 КК, неповнолітні направляються, коли вони вийшли з-під контролю батьків чи осіб, які їх замінюють, не піддаються виховному впливу і не можуть бути виправлені шляхом застосування інших примусових заходів виховного характеру. Неповнолітній направляється до спеціальної навчально-виховної установи до його виправлення на строк, визначений судом. Цей термін не може перевищу-

вати трьох років. До загальноосвітньої школи соціальної реабілітації направляються неповнолітні віком від 11 до 14 років включно, а до професійного училища соціальної реабілітації – від 14 до 18 років.

Дотримання підлітком вимог того чи іншого примусового виховного впливу, призначеного судом, є необхідною умовою його звільнення від кримінальної відповідальності. У разі систематичного невиконання звільненим від кримінальної відповідальності неповнолітнім призначеного йому примусового заходу виховного впливу ч.3 ст.97 КК України допускає можливість скасування цього заходу і притягнення особи до кримінальної відповідальності. Цим підкреслюється фактично умовний характер застосування примусових заходів виховного впливу стосовно неповнолітніх. При цьому під невиконанням неповнолітнім примусового заходу виховного впливу варто розуміти порушення (невиконання) покладених на нього обов'язків. Враховуватися мають тільки ті порушення, що зафіксовані уповноваженим органом, на який покладено виконання примусового заходу виховного впливу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У всіх розглянутих випадках заходи виховного характеру застосовуються примусово. Визначаються такі вихідні положення: примусові заходи виховного характеру, які застосовуються судом безпосередньо до неповнолітніх, необхідно трактувати як заходи, що забезпечують досягнення тих же цілей, що і кримінальне покарання, але менш суворими засобами; ці заходи мають стадії призначення та виконання; у процесі виконання примусових заходів виховного характеру визначаються права й обов'язки осіб, які беруть участь у ви-

конанні цих заходів, осіб, до яких вони застосовуються і т. ін. Примусові заходи виховного характеру здійснюються в межах правовідносин, що виникають на підставі кримінально значимих юридичних фактів, тягнуть для винного певні моральні і правові наслідки, забезпечуються як суспільним впливом, так і державним примусом.

Головним фактором, що негативно впливає на практику призначення примусових заходів виховного характеру, є недосконалість відповідного кримінально-правового регулювання, що в свою чергу призводить до помилок у процесі правозастосування. Насамперед, не можна вважати достатнім, коли зміст примусових заходів виховного характеру розкривається лише в постанові Пленуму Верховного Суду України [8, с.11-16]. Потрібно щоб це було зроблено і в самому законі про кримінальну відповідальність. Тому, на нашу думку, система примусових заходів виховного характеру можна визнати недосконалою і як такою, що потребує певних змін. А також існуючу систему потрібно доповнити тими заходами, які б були ефективні для неповнолітніх осіб на сучасному розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проць О. Гуманізація кримінально-правового впливу на неповнолітніх // Людина і закон: публічно-правовий вимір : матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. «VII Прибузькі юридичні читання», 25–26 листопада 2011 року / за ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова, О. В. Козаченка. Миколаїв : Іліон, 2011.
2. Васильківська І.П. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. : КНЕУ, 2013. 295 с.
3. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. 4-те вид.,

переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2007. 1184 с.

4. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія: Атіка, 2004. 240 с.

5. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду Україн. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/8874CBD0F8B51AACC2257AF4005A2189](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/8874CBD0F8B51AACC2257AF4005A2189).

6. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_211

7. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. / За заг. ред.. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонів, Н.Ю. Голубевої. – 3-тє вид., перероб. та доп. К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С.667.

8. Коченов М.М. Теоритичні основи судового-психологічної експертизи : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. , 1991. С.34

REFERENCES:

1. Prots, O. (2011). Humanizatsiia kryminalno-pravovoho vplyvu na nepovno-litnikh [Humanization of criminal impact on minors]. S.V. Kivalov, V.O. Tuliakov, O.V. Kozachenko (Eds.). *Liudyna i zakon: publichno-pravovyi vymir – Man and the law: public-legal dimension* : Proceedings of International Research Practice conference “VII Prybuzky Legal Readings”. Mykolaiv: Ilion [in Ukrainian].
2. Vasylykivska, I.P. (2013). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal law of Ukraine. Common part]*. KNEU [in Ukrainian].
3. Melnyka, M.I., Khavroniuka, M.I. (Eds.). (2007). *Naukovo-praktychnyi komentar kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code*

of Ukraine]. (4th ed., rew.). Kyiv: Yurydychna dumka [in Ukrainian].

4. Burdin, V.M. (2004). *Osoblyvosti kryminalnoi vidpovidalnosti nepovnolitnikh v Ukraini [Features of juvenile criminal responsibility in Ukraine]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

5. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy "Pro praktyku rozghliadu sudamy sprav pro zastosuvannia prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru" : vid 31.05.2002, № 6 [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine "On the practice of court consideration of cases concerning the use of compulsory measures of educational character" from May 31, 2002, № 6]. www.scourt.gov.ua. Retrieved from [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/8874CBD0F8B51AACC2257A-F4005A2189](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/8874CBD0F8B51AACC2257A-F4005A2189) [in Ukrainian].

6. Minimalni standartni pravyla Orhanizatsii Obiednanykh Natsii, shcho sto-

suiutsia pravosuddia shchodo nepovnolitnikh («Pekinski pravyla») : vid 29.11.1985 [United Nations Minimum Standard Rules on Juvenile Justice ("Beijing Rules") from November 29, 1985]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_211 [in Ukrainian].

7. Kharytonov, Ye.O., Kharytonova, O.I., Holubieva, N.Yu. (Eds.). (2010). *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Naukovo-praktychnyi komentar [Civil Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary]*. (3rd ed., rew.). Kyiv: Alerta; KNT; TsUL [in Ukrainian].

8. Kochenov, M.M. (1991). *Teoreticheskie osnovy sudebno-psikhologicheskoy ekspertyzy [Theoretical foundations of forensic psychological examination]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow: Akademiya MVD SSSR [in Ukrainian].